

A MAGYAR HONVÉDSÉG HADIANYAG ELLÁTÁSA AZ 1848-49 ÉVI SZABADSÁGHARCBAN

A honvédségnek hadianyaggal való ellátása az első felelős, független minisztérium megalakulásától kezdve, a szabadságharc egész tartama alatt, egyik legnagyobb jelentőségű és a legtöbb gondot okozó problémája volt a magyar kormánzatnak. — Az 1848. évi mozgalmas tavaszi események közepette még fel sem merült a hadügyi igazgatásban a magyar hadiipar megteremtésének kérdése. Senki sem látta akkor még előre a bekövetkező eseményeket, amelyek Európa egyik kiválóan szervezett és felszerelt nagyhatalmával, a reakciós osztrák császári birodalom katonai erejével állították szembe a nemzetet. A szabadságharc hatalmas erő kifejtésre kényszerítette a magyarságot; s a magyar nép ezúttal is, mint történelme vészterhes idején annyiszor, az élni akarásnak, a szervező erőnek, a küzdeni tudó elszántságnak olyan tanujelét adta, amely a világtörténelemben is — nyugodtan mondhatjuk — példa nélkül áll.

Kossuth bámulatós szervező zsenije, hihetetlen akaratereje volt a lelke, mozgatója a hadseregellátás középponti irányításának is. Szinte a semmiből teremtette elő a hadsereg szükségleteit mindenféle hadianyagban s mindenkor legelső fontosságú gondja volt a hadianyag utánpótlásának kérdése is.

Hogy világos képet nyerjünk azokról a nehézségekről, melyek a hadianyaggyártás megindítása elé tornyosultak, vessünk egy rövid pillantást Magyarország ipari helyzetére a szabadságharc kitörését megelőző időben.

Tudjuk, hogy Bécs Magyarországon nem iparosított, az ország ipari fejlődése nagy mértékben elmaradt. Magyarországon 1848-ban hadiipar egyáltalán nem volt. A hadianyaggyártáshoz szükséges legfontosabb nyersanyagok (vas, réz, ólom, ón, higany, antimon, szén, kén) bányászata fejletlen. Kevés az üzemben lévő vashánya, kevés a vasgyár is; ami van, az is kis teljesítőképességű.

Az 1848. évi adatok nem állanak rendelkezésre. 1845-ben az ország nyers- és öntöttvas termelése 575 ezer mázsa. Ez a belső szükségletet sem fedezte. Réztermelés tekintetében aránylag még jól állottunk. 1842-ben az évi termés 36.796 mázsa. Ólom és öntermelésünk jelentéktelen. Higany-, antimon-, horganytermelésünk említésre sem érdemes. A lőporgyártáshoz szükséges salétromot elég tetemes mennyiségben termelték az ország különböző vidékein. Tisztításával igen sok főzöház foglalkozott. A nagyállói és nyíregyházi házakban évente ötezer mázsát is főztek. Nem volt kedvező a szénbányászat terén sem.

Mintegy 120 szénlelőhelyről tudtak az országban, a termelés azonban csekély. Krassó-Szörény megyében mindössze 500.000 mázsát, a Pécs-környéki bányákban 133.000 mérő (egy mérő kb. 60 kg) szenet termeltek évente.

Amilyen a bányászat, éppen olyan kezdetleges a gyáripár is.

A vasipar középpontja Gömör megye. Innen kerül ki a vastermelésnek mintegy a fele, évente 250.000 mázsa. Utána Szepes megye következik évi 120—125.000 mázsával. Nagyszámú kisebb-nagyobb vasfeldolgozó telep volt még az országban. Ezeknek egy részét természetesen igyekezett bekapcsolni a kormány a haditermelésbe. Főleg azokat, ameket a harcok hullámozása nem fenyegethetett.

Említésre érdemes, hogy Magyarországnak ebben az időben (1847) mindössze 528 gyára van. Ezek 23.400 főnyi munkásságot foglalkoztatnak. Az országban Erdély nélkül, de a katonai határőrvidékekkel együtt 232.753 kézműves dolgozik. A segédekkel és inasokkal együtt ez a szám 310.753 főt mutat. A gyáripari és kézműipari dolgozók száma tehát 334.153 fő.

Az üzemeknek béketermelésről haditermelésre átállítását nagy mértékben megnehezítette a szükséges gépek és szakemberek hiánya. A gépeket külföldről kellett behozni, a beszerzés sok pénzt és időt emésztett fel. A munkásokat pedig be kellett tanítani, amit viszont az elegendő számú szakember hiánya nehezített meg.

Ilyen szerény eszközök birtokában kellett tehát megkezdeni a hazai hadiipar megeremtését. Érdemes feljegyezni azok nevét, akik ezt az emberfeletti munkát mindvégig önzetlenül, odaadó lelkesedéssel végezték: Lahner György, Rombauer Tivadar, Lukács Dénes és Lukács Sándor.

Az első honvédszászlóaljok felszerelését a volt császári hadiszertárak készletei biztosították. E raktárak közül a legfontosabb volt a budai és a magyar kézre került Komárom, Eszék, Pétervárad és Munkács. A szintén tekintélyes hadianyaggal rendelkező Arad és Temesvár, Gyulafehérvárral és Nagyszabennel együtt a császáriak oldalára állt. A volt császári szertárakból összesen 30.000 fegyver került elő, részben javításra szoruló állapotban. A tüzérségi anyag nagyobb részben várvédő ágyú volt, de előkerültek kisebb lövegek is, amelyekkel részben a mozgó csapatokat is el lehetett látni. Tüzérségi lőszerben ebben az időben hiány még nem igen lehetett, mert 1848 augusztusában még cserélünk is tüzérségi lőszer a bécsi hadügyminisztériummal puskatöltényért és puskaalkatrészekért.

A magyar kormány természetesen a külföldi forrásokat is igénybe vette a honvédség felszerelésére. Amíg a politikai helyzet engedte, bécsi cégektől vásároltak fegyvereket. A bécsi kormány tudomást szerezve e vásárlásokról, a szállítmányokat visszatartotta. Kossuth ügynökei Belgiumban, Londonban is vásároltak hadianyagot, a hadiüzemek indításához gépeket. Ezek azonban az osztrák határzáron kevés kivétellel fennakadtak. A magyar kormány csaknem a szabadságharc végéig keresi a lehetőséget fegyver és másfajta hadianyag behozatalára csempé-

szés útján. A csempészes nemcsak a nyugati, hanem a délnyugati (Horvátországból) s az északi határszélen is folyt. Erdély felszabadulása után a törökkel is tárgyalnak fegyverbehozatalról, sőt Kossuth még Amerikába is elküldi megbízottját egy kisebb szállító kereskedelmi hajóraj beszerzése ügyében. E megbízás eredményéről azonban nem tudunk.

A kormány ismételten fordult a lakossághoz is fegyverbeszolgáltatási felhívással. A kormánybiztosok lelkesen buzgólkodtak azon, hogy a megyék és városok, de magánosok is minél több fegyverzeti és felszerelési anyagot szolgáltatassanak be a honvédelem céljaira.

Mindezek a módok azonban nem voltak elégségesek ahhoz, hogy a 200.000 főre tervezett honvédség felszerelését kielégítően biztosítsák. A kormányzatnak minden eszközzel gondoskodni kellett a hazai hadiipar megteremtéséről. Az idő sürgetett, mert az ország határain viharfelhők tornyosultak s a hadsereg szükségletei egyre kézzelfoghatóbban jelentkeztek.

Széchenyi István — akinek ugyan nem volt feladata a hadügyekkel való foglalkozás — már minisztersége első napjaiban felismeri a helyzetet s lépéseket tesz a hengermalmi társaság kezében lévő pesti vasműgyáraknak „országos fegyvergyárrá“ alakítása érdekében. Titkára útján 50.000 forintot fizetett ki az átalakítás költségeire. A munka lassan haladt. Értekezlet értekezletet követ. Május végén mindössze annyi történik, hogy 40.000 mázsa szenet vásárolnak a jövőző hadianyaggyár részére. 1848 november 14-én Kossuth az eddig magánkezelésben lévő üzemet államosította. Az országos fegyvergyár élére Rombauer Tivadar miniszteri tanácsos kerül, mint igazgató. A hadügyminisztérium fegyverfelügyeleti osztályának vezetését pedig Lahner György, akkor még őrnagy veszi át. Lelkes munkatársat kap Lukács Dénes tüzérfőhadnagy személyében.

Lahner a meglévő anyag számbavétele után teljes erővel megkezdí a szervező munkát. A gyár a Valeró-laktanyában települt és új fióktelepekkel bővült. A Lánchídépítő Társaság telepén ágyúgyártásra rendezkednek be. Lahner a pesti gőzmalom telepét is fegyvergyárnak rendezi be külföldről hozott gépekkel, de nehézséget okozott a szakemberek biztosítása. Egy másik fióktelep létesült a pesti vasöntő- és gépgyárban, amelyet szintén állami tulajdonba vettek. Az ágyúöntés a Váci-úti, volt cs. kir. ágyúöntőtelepen történt.

A fegyvergyár kezdetben a hadszertárakban talált fegyverzet javításával foglalkozott, majd fokozatosan áttért új fegyverek, lőszer stb. gyártására. Gyártottak itt: mindenféle gyalogsági és tüzérségi fegyvert, volt röppentyű-osztály is: A pesti vegyészeti üzemeket ugyancsak beállították a haditermelésbe. Ezeket gyutacs, gyújtókanóc és robbanóanyagok készítésére rendezték be. Ruházatot és felszerelést készítő üzemek is voltak.

1848 decemberében már teljes üzemmel működött a gyár s olyan arányokban dolgozott, hogy újabb bővítésre volt szükség.

Sajnos, a gyár teljesítményéről csak hézagos adataink vannak.

1848 szeptember 28-tól október 31-ig a gyár például a következő

anyagokat adta ki: 11.282 lőfegyvert, 3780 fegyvercsövet, 2326 pisztolyt, 1900 karabélyt, 29.904 kaszárt s a lőszerosztály 579.000 lökupakot.

Hat lőpormalmot is üzembe állítottak, de ezeket a hadihelyzet alakulása folytán rövid idő múlva át kellett telepíteni Nagyváradra.

Alig kezdte meg ugyanis a fegyvergyár teljes üzemmel működését, a kormány a császáriak előretörése folytán 1849 újév hajnalán menekülni volt kénytelen s elkerülhetlenné vált a hadiüzemek biztonságba-helyezése is. Rendkívüli feladatot jelentett a nehéz gépek, nyersanyag, félkész és kész gyártmányok elszállítása, amit csak súlyosbítottak a zord téli időjárás és a nehéz közlekedési viszonyok. Szolnokig vasúton, onnan szánkón és szekereken történt az anyag szállítása Nagyváradra, egy kisebb része pedig Debrecenbe.

Az áttelepítéssel járó sok nehézség leküzdése után azonban már 12 nap múlva üzemképesek a nagyváradai gyár egyes telepei. Az ágyúöntés csak jóval később indulhat meg a Várad melletti Peceszentmártonban. A fegyverzet és lőszer előállításán kívül ismét megindul a ruházat és felszerelés gyártása is. Hetente 4000 embert tudnak felszerelni.

1849 februárjában új üzemmel bővült a gyár. Egy magánkézben lévő vasművet rendeznek be puszkakészítésre, heti 50 darab teljesítmény-nyel. A további fejlődést azonban erősen hátráltatta ebben az időben a nyersanyaghiány. Jellemző, hogy ólomhiány miatt a puskaövedékeket ezüst hozzáadásával öntötték. Kossuth állandóan elégedetlenkedik a teljesítmény felett, ami nem is csoda, mert megindul a tavaszi hadjárat s ez nagy hadianyag felhasználással jár.

A szabadságharc hadianyagszükségletét túlnyomó részben a budapesti, illetve — az áttelepítés után — a nagyváradai üzemek fedezték. A haditermelésben azonban, mint említettük, bekapcsolták az ország egyéb, erre alkalmas üzemait is. Így elsősorban a Várad-környéki kisebb vasműveket, amelyek részben félkész gyártmányokkal látták el a váradi gyárakat. Petrószon szurony- és csőkészítőgyár működött, Szöllösön fúrták a csöveket, ugyanott esztergályozták is. Vaskohó acél- és sodronygyár volt, a hajói gyárban fúrták az ágyúcsöveket és löszert is készítettek, Peceszentmártonban voltak — az ágyúöntödén kívül — a löszermalmok is. Összesen mintegy 40 kisebb-nagyobb üzemről tudunk, amelyek a magyar hadiiparban résztvettek, különféle cikkek, kész és félkész gyártmányok előállításával. Ezek nagyobb részben az északnyugati és északkeleti felvidéken, Erdélyben, kisebb részben a Dunán-túl voltak. Működésüket, a hadihelyzet változása szerint, megszakításokkal, hosszabb-rövidebb ideig folytathatták.

Buda 1849 május 21-én történt visszafoglalásával a váradi üzemeket — az ágyúöntöde és a lőpormalmok kivételével — ismét visszaszállították a fővárosba. De alig hat hét múlva megint menekülni kellett az ellenség gyors előretörése elől. Az üzemek felszerelését s a raktári készleteket Szegedre és Aradra telepítették át, ahol azonban már érdemleges munkát nem végezhettek a szabadságharc gyászos befejezése miatt.

Mindent összevetve: a szabadságharc elszánt, erőslelkű vezetői a nemzet áldozatkészségével meg tudták teremteni azt a hadiipart, amely

az ország gazdasági helyzete és a háborús termelési viszonyok miatt akadózva ugyan, nem tökéletes mértékben, mégis a legfontosabb hadifelszereléssel el tudta látni a harcoló honvédséget úgy, hogy az — a tavaszi hadjáratban — győzelemről-győzelemre jutva, erősebb ellenfelére rá tudta kényszeríteni akarátát. S az aránytalan túlerő volt csak képes győztes fegyvereit kicsavarni kezéből.

Fáy Béla

MŰSZAKI CSAPATAINK AZ ÚJJÁÉPÍTÉSBEN

A háború viharától födretepert Magyarország dolgozói az újjáépítés harmadik évének elején állnak és új munkára készülnek. Honvédségünk is igyekszik a reá váró, sokszor erejét meghaladó feladatoknak minél eredményesebben megfelelni. A honvédségnek az újjáépítésben közreműködő alakulatai — másfél év eredményeivel maguk mögött — újult erővel készülnek, hogy vállalt feladataikat ebben az évben befejezhessék.

Úgy érezzük, tartozunk a nyilvánosságnak azzal, hogy beszámolunk a mult évben végzett munkákról és az idei évre tervezett feladatokról. Tisztában vagyunk azzal, hogy teljesítményünk az ország dolgozóinak hősi erőfeszítéssel elért eredményei mellett nem túlságosan nagy, de nyugodtan állíthatjuk, hogy a honvédség jelenlegi személyi, anyagi és felszerelésbeli lehetőségeihez képest igen jelentős.

A „Honvéd“ 1. számában megjelent cikk ismertette a honvédség műszaki alakulatainak feladatkörét és végzett munkáját. Nem akarván ismétlésekbe bocsátkozni, kiegészítem azt az azóta elvégzett feladatokról szóló beszámolóval és kitérek ezévi munkánkra.

Múlt év nyara óta az újjáépítés céljaira rendelkezésre álló műszaki csapatok létszáma erősen lecsökkent. Jelenleg mindössze a 2. utászászlóalj, a Hajós'osztály és az 1. és 2. önálló aknakutató századok állnak erre a célra rendelkezésre.

A 2. utászászlóalj önállóan végzi a Tiszaug-i 300 m-es közúti és vasúti híd roncskiemelési és újjáépítési munkálatait. 1946. áprilisában, a munka kezdetekor a híd két darab 100 m-es mezője a Tisza fenekén feküdt, legmélyebb részeivel 20—21 m mélyen az eredeti pályaszint alatt, a híd két 50 m-es mezője közül az egyik szintén le-robbantva, de a parton feküdt, egyedül a másik 50 m-es mező maradt eredeti helyén. 1946. karácsonyáig a 2. utászászlóalj derék honvéd bajtársai az 50 m-es mezőt eredeti helyére emelték, a mederben fekvő egyik 100 m-es mezőt rendkívüli nehézségek közt kiemelték és szétbontották, majd az így nyert alkatrészekből a közben kiemelt másik, eredetileg 100 m-es mezőt is kiegészítették és helyére töltték. A munka utolsó részét éjjel-nappali munkával, — 10—20 fokos hidegben, hó-